
¹ *Дермельова Катерина Олегівна, аспірант кафедри теорії та методики професійної освіти Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна*

Анотація. У статті йдеться про підходи до соціалізації як до виняткового чинника формування особистості. Розкрито сутність поняття "соціалізація" та схарактеризовано аспекти дослідження цього феномену в різних галузях науки. Доведено, що в епоху глобалізації та універсалізації освітніх систем, соціалізацію можна розглядати як комплекс суспільно значущих якостей людини, що інтегрують її в соціум.

Ключові слова: соціалізація, універсалізація, глобалізація, освіта, суспільство, соціум, взаємодія.

Прискорені темпи розвитку цивілізації і ходу історичних процесів поставили питання про неминучість глобальних взаємин, про їх поглибленні, зміцненні та ліквідацію ізоляції країн і народів. Загальний взаємозв'язок, взаємозумовленість є закономірністю вкрай складних і суперечливих процесів глобалізації.

Формується глобальна наука, чому сприяють міжнародні академічні обміни, розвиток світової академічної інфраструктури (інтернаціональні форуми, журнали, видавництва). Педагогіка серед інших наук, і як система теоретичного знання, і як суспільний інститут, стає глобальною [2, с. 23 – 24].

Глобалізація сьогодні є важливою проблемою для вищої освіти, бо від адекватного впровадження в процес утворення складових елементів глобалізації залежить сама модель майбутньої системи освіти, рівень кваліфікації трудових ресурсів. Проблеми адаптації наукових та освітніх сфер до процесів глобалізації вимагають підвищеної уваги з різних причин. Перш за все тому, що саме в цих сферах створюються і передаються наступним поколінням не тільки нові знання

і нові технології, а й нові механізми і способи організації тих чи інших форм діяльності людей.

Вища освіта є найважливішим соціальним інститутом, функціонуючим з метою задоволення суспільних потреб, і тому жваво реагує на внутрішні та зовнішні зміни і процеси. Постійно зростаюча потреба в універсальних кадрах фахівців, які отримують професійну підготовку в національних вузах призводить до того, що зміст національних систем вищої освіти природно прагне до так званих "світових стандартів", що виробляються світовою наукою і технікою. Процеси глобалізації також вимагають від вищої освіти нової цільової орієнтації, що враховує потреби у міжнародній солідарності.

В умовах глобалізації неминуча універсалізація змісту й технологій освіти, яку неможливо зупинити враховуючи розвиток випереджального становлення світових інформаційних і комунікаційних систем. Відбувається інтернаціоналізація вищої освіти, яка поступово набуває рис якісно нового етапу – інтеграції, усебічного зближення національних освітніх систем, їхнього взаємодоповнення. Перетворення вищої освіти в світову соціальну систему характеризується без-

лічню взаємопов'язаних елементів різного рівня і характеру.

Практика показує, що підготовка кваліфікованих фахівців у вищих навчальних закладах можлива лише за умови випереджального становлення особистості, яка формується в процесі соціалізації.

Соціалізація індивіда є магістральним шляхом формування особистості, основою її подальшого розвитку та самовдосконалення.

Метою статті є визначення сутності соціалізації особистості в контексті універсалізації та глобалізації світових процесів.

Уперше поняття "соціалізація" з'явилося наприкінці XIX ст. в американській та французькій соціології, зокрема в роботах американського соціолога Ф. Гіддінгса та французького соціолога Г.Тарда [4, с. 6]. За Г.Тардом, основним процесом взаємодії свідомості окремої людини з існуючими віруваннями, переконаннями, розуміннями бажань і намірів, які породжені суспільством, є соціалізація. Учений зауважував, що головним механізмом соціалізації (входження людини у суспільство) є наслідування, що регулюється суспільством через систему освіти (навчання і виховання), сім'ю, громадську думку й інші соціальні інститути. Г.Тард у соціалізації вбачав не лише стабілізуючий суспільний механізм і можливості забезпечення розвитку суспільства. Завдання освіти і виховання полягає у створенні передумов та умов для розвитку творчості людини, яка виникає в її індивідуальній свідомості як процес взаємодії людей у суспільстві [4]. Погляди Г. Тарда позначилися на розумінні процесу соціалізації відомим соціологом із США Ф. Гіддінгсом. На думку деяких учених, Ф. Гіддінгс уперше ввів поняття "соціалізація". Він наголошував, що соціалізація як процес розвитку соціальної природи чи характеру людини відбувається як у результаті стихійного впливу соціуму, так і завдяки впливам суспільства відповідно до "свідомих планів". Результатом соціалізації, вважав учений, має стати "плюралістична поведінка", яка забезпечує взаєморозуміння та комунікацію людей і відповідає запитам суспільства ("соціальному розуму", під яким розуміється суспільна свідомість) [7].

Сучасне розуміння соціалізації як процесу перетворення людини на особистість у результаті засвоєння нею суспільних норм та інтеграції в соціальні інститути дав Т. Парсонс. На його думку, витоком процесу соціалізації особистості є набуття нею самосвідомості та свідомості. Наслідком соціалізації є структурування сфери свідомості особистості під інформаційним впливом інституційованого соціального середовища. Так, вчений писав, "що основний характер структури окремої особистості склався у процесі соціалізації на основі структури систем соціальних об'єктів, з якими вона мала зв'язок протягом свого життя, включаючи, звичайно, культурні цінності й норми, інституційовані в цих системах" [5, с. 27]. Схожої позиції дотримуються представники біхевіоризму Б. Скіннер та Дж. Доллард, які вважали, що становлення особистості відбувається у процесі навчання людиною соціальним нормам. Ч. Кулі та Дж. Мід вважали, що одним із механізмів соціалізації є модель "міжособового спілкування", згідно з якою індивід, дивлячись на себе

очима інших людей, засвоює в результаті безлічі інтеракцій правила співжиття. Ж. Піаже та Л. Колберг запропонували "когнітивну" модель соціалізації, що зводиться до розвитку свідомості й самосвідомості дитини у процесі оволодіння образним та абстрактним мисленням. Соціалізація полягає у створенні у свідомості зразків когнітивних схем, які індивід адаптує до нового досвіду за допомогою механізму "рівноваги". А. Маслоу та К. Роджерс розглядають прагнення індивіда до самоактуалізації як рушійну силу соціалізації. Ф. Боаста, В. Малиновський вважали, що суть соціалізації у передаванні культурної спадщини. Згідно з теорією психоаналізу З. Фрейда, соціалізація полягає у приборканні вроджених інстинктів, виявлення яких суперечить цивілізованому способу життя, шляхом інтеріоризації соціальних регламентів. За еволюційною теорією Е. Еріксона, процес соціалізації – це подолання індивідом критичних ситуацій на життєвому шляху. У концепції М. Лукашевича поєднані поняття соціалізації та соціальної адаптації. На його думку, соціалізація людини відбувається в результаті взаємодії з навколишнім середовищем протягом життя шляхом адаптацій, що змінюють одна одну в кожній сфері життєдіяльності.

Сучасна наука розглядає процес соціалізації особистості в онтогенезі у філософському (С. Батенін, Г. Батищев, Б. Гершунський, Я. Глинський, М. Каган, В. Орлов, В. Шепель), соціально-психологічному (В. Абраменкова, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Кононко, О. Леонт'єв, Т. Піроженко та ін.), соціально-педагогічному вимірах (І. Зверева, А. Капська, О. Караман, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко та ін.).

Різні аспекти проблеми соціалізації учнівської молоді досліджуються здебільшого в контексті проблематики соціальної педагогіки (О. Карпенко, Н. Лавриченко, Н. Огренич, Л. Пінчук, О. Якуба та ін.).

Більшість дослідників визначають поняття соціалізації як сукупність соціальних процесів, завдяки яким індивід відтворює певну систему знань, норм, цінностей і функціонує як повноцінний член суспільства. Слід зазначити, що ряд сучасних вчених, таких як М. Галагузова, А. Іванов, І. Ліпський, Л. Мардахаєв вважають, що соціалізацію в соціально-педагогічному розумінні необхідно розглядати як процес соціального впливу на особистість під впливом стихійних, як процес соціального впливу на особистість під впливом стихійних, відносно регульованих і цілеспрямованих умов, з метою засвоєння суспільних норм, цінностей, значень, суспільно і особистіснозначущих якостей, способів поведінки, що дозволяють виявити свої індивідуальні особливості та можливості, а також використовувати їх в навколишньому середовищі.

Дослідник Т. Шибутані визначає соціалізацію як процес, за допомогою якого люди навчаються ефективно брати участь в соціальних групах. Особистість соціалізована, коли вона здатна брати участь в узгоджених діях на основі конвенціональних норм [6].

Є. Змановська зазначає, що соціалізація – це процес поступового інтегрування індивіда в соціум за допомогою пізнання, присвоєння та прийняття суспільно-значущих відносин, значень і норм [3].

Соціалізація особистості передбачає, що об'єктом дослідження є не одне або декілька, а весь комплекс суспільнозначущих якостей людини в їх тісній єдності і взаємодії. Вони охоплюють усю сукупність рис свідомості і поведінки: знання, переконання, працелюбність, культуру, вихованість, прагнення жити за законами краси, фізичну підготовку тощо. Важливе значення має подолання пережитків минулого у свідомості та поведінці людей.

Особистість є причиною і наслідком усіх змін у суспільстві. Вона водночас виступає об'єктом і суб'єктом соціальних відносин, соціального розвитку. Перше обумовлено прагненням бути належним до соціуму, а друге – прагненням активно взаємодіяти з ним, змінювати його у відповідності до своїх уявлень, шляхом виявлення творчої індивідуальності в процесі опанування соціальних норм і функцій, здійснення різноманітних видів діяльності.

Соціалізація включає три взаємопов'язані процеси:

1) соціальна адаптація – це активне пристосування до умов середовища за допомогою засвоєння / асиміляції зовнішніх вимог і зміни / акомодатії власних реакцій; 2) індивідуалізація – активне пристосування особистості до власних особливостей у формі самопізнання, самоприйняття та самореалізації; 3) соціально-психологічна інтеграція (поступове ускладнення, впорядкованість і узгодження інтрапсихічних компонентів і функцій відповідно до вимог соціальної реальності).

Виділяються три сфери, в яких здійснюється соціалізація особистості: діяльність, спілкування та розвиток самосвідомості.

У процесі засвоєння змісту діяльності та її різноманітних видів, відбувається орієнтування індивіда здійснюється вибір головного, пріоритетного напрямку, формуються особистісні змісти діяльності, відносин. Одночасно відбувається розширення контактів людини з іншими людьми. Крім того, в процесі соціалізації відбувається становлення в людині образу "Я", формується його ідентичність.

Якщо розглядати соціалізацію індивіда як процес його інтеграції до складу певної соціальної спільноти, то можна виділити певні рівні такої інтеграції, а саме: об'єктивну (соціально-економічну), в результаті якої людина обіймає певну позицію, положення в структурі спільноти; функціональну, що обумовлює виконання людиною певних функцій, ролей; нормативну, що визначає готовність людини діяти певним чином для досягнення власних цілей, узгоджених з цілями діяльності спільноти; міжособистісну, що визначає ставлення оточення до індивіда, оцінку його взаємодії з ним.

Процес соціалізації здійснюється різноманітними формами навчання, які завжди задіяні в комплексі. Серед основних форм навчання можна виділити: навчання закріпленням (закріплення здійснюється шля-

хом застосування системи заохочень і покарань), навчання через спостереження (спостереження і наслідування старших). Існують так само різні агенти соціалізації, такі як сім'я, школа, однолітки, засоби масової інформації [1, с. 30 – 31].

Особистість соціалізується упродовж усього життя. Періодом найбільш інтенсивної соціалізації є дитинство, але й доросла людина змушена адаптуватися до мінливих соціальних цінностей – при переході з одного соціального середовища в інше (зміна статусу, зміна місця проживання, роботи, супроводжується зміною кола спілкування), до нових ролей – при вступі в шлюб, народження дітей тощо.

Соціалізація особистості органічно включає в себе передачу соціального досвіду людства, тому спадковість, збереження і засвоєння традицій невід'ємне від повсякденного життя. З їхньою допомогою нові покоління залучаються до вирішення економічних, соціальних, політичних і духовних проблем суспільства.

Соціалізація особистості пов'язана з трудовою, суспільно-політичною та пізнавальною діяльністю людини. Недостатньо просто володіти знаннями, їх ще треба перетворити у переконання, які відображаються в діях особистості. У сучасних умовах процес соціалізації висуває нові вимоги щодо духовного вигляду, переконань і дій людей. Це зумовлено тим, що кардинальні завдання соціально-економічного, політичного та духовного відродження можуть бути посилені лише людям високоосвіченим, висококваліфікованим, тим які свідомо беруть участь у втіленні їх у життя. Тільки людина, глибоко переконана в необхідності намічених перетворень, може бути активною, дієвою силою історичного процесу.

Процес соціалізації особистості вимагає постійного вдосконалення засобів здійснення. Вони потребують оновлення, щоденного пошуку, конкретизуючого і уточнюючого місце і відповідальність людини при вирішенні як громадських, так і особистих проблем. Цей процес передбачає подолання негативних явищ у свідомості і поведінці людей.

Соціалізація особистості відбувається в умовах взаємодії світової та національної культур. І хоча загальнолюдські мотиви визнані провідними в структурі суспільної свідомості і поведінки, вплив національних особливостей виявляється вирішальним фактором, який багато в чому визначає напрям громадських і політичних рухів. Феномен національного у процесі соціалізації поставив питання щодо пошуку нових резервів його поєднання з загальнолюдськими цінностями, привів до необхідності більш глибокого розуміння соціально-психологічних мотивів визнання його особливого місця в суспільному житті кожного народу, кожної нації й національності та кожного окремого їх представника.

ЛІТЕРАТУРА

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Волков Ю.Г. Социология: Элементарный курс: Учеб. Пособие / Ю.Г. Волков – М.: Гардарики, 2005. — С. 30 – 31.
Volkov Yu.G. Sociologiya: Elementarnii kurs [Sociology: Elementary Course]: Ucheb.Posobie / Yu.G. Volkov. – M.: Gardariki, 2005. – S. 30 – 31.
2. Глобализация: многостороннее измерение / Под общ. ред. В.А. Михайлова, В.С. Буянова. – М.: Книга и бизнес, 2004. – С. 23 – 24.
Globalizaciya: mnogostoronnee izmereniye [Globalization: The multilateral dimension] / Pod obsch.ryed. V.A. Mihailova, V.S. Buyanova. – M.: Kniga i biznes, 2004. – S. 23 – 24.

3. Змановская Е.В. Психология девиантного поведения: структурно-динамический подход / Змановская Е.В. – СПб, 2005.

Zmanovskaya E.V. Psihologiya deviantnogo povedeniya: strukturno-dinamicheskii podhod [Psychology of deviant behavior: the structural-dynamic approach] / E.V.Zmanovskaya. – SPb, 2005.

4. Тард Г. Социальные этюды / Г. Тард. – СПб., 1902. – С. 6.
Tard G. Socialniye etyudi [The social etudes] / G.Tard. – SPb., 1902. – S.6.

5. Циба В. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навчальний посібник / В. Циба — К.: МАУП, 2000. – С. 27.

Ciba V. Sociologiya osobistosti: sistemni pidhid (socialno-psihologichnii analiz) [Sociology of personality: a systematic approach (socio-psychological analysis)]: Navchalnii posibnik / V. Ciba. – K.: MAUP, 2000.- S. 27.

6. Шибутани Т. Социальная психология. Пер. с англ. В.Б. Ольшанского / Т. Шибутани – Ростов н / Д, 1999. – 554 с.

Shibutani T. Socialnaya psihologiya [Social psychology]. Per. s angl. V.B. Olshanskogo / T. Shibutani. – Rostov n/D, 1999. – 554 s.

7. Giddings F.P. The theory of socialisation. N.Y., 1897.

Giddings F.P. The theory of socialisation. N.Y., 1897.

Dermelyova K. O. The socialization of the individual in the age of globalization and the universalization

Abstract. The article focuses on the process of socialization as a phenomenon that is being studied by different humanities: pedagogy, philosophy, sociology, psychology. The article is aimed at defining the nature of socialization in the globalization and the universalization context. As the socialization is a relevant factor in the educational process in the modern developing society, it should be viewed from the point of globalization. The issues of the adaptation of the scientific and educational spheres to the globalization process are topical for several reasons. These spheres provide not only the knowledge and technology continuity but they also provide the basis for new mechanisms and ways of organization of the human activity. It was proved that higher education is a vital social institution that functions to meet the needs of society, and responds to internal and external changes. There exists a constant need for versatile human resources, educated in the national universities. It causes the world standardization of the national higher education systems. The globalization process also requires new target orientation of higher education, which considers the need for international solidarity. The process of the personal socialization necessitates the permanent improvement of its realization means. They need constant renovation and daily specification of the individual's responsibility and social place. Personal socialization also involves negative mind and behavior phenomena overcoming.

Keywords: socialization, universalization, globalization, education, the society, interaction.

Дермелёва Е.О. Социализация личности в эпоху глобализации и универсализации.

Аннотация. В статье речь идет о процессе социализации как о феномене, который изучается разными гуманитарными науками: педагогией, философией, социологией, психологией. Цель статьи – определение сущности социализации личности в контексте универсализации и глобализации мировых процессов. Рассмотрены подходы к процессам социализации в эпоху глобализации, которая сегодня является важной проблемой для высшего образования, поскольку от адекватного внедрения в процесс образования составляющих элементов глобализации зависит сама модель будущей системы образования, уровень квалификации трудовых ресурсов. Проблемы адаптации научных и образовательных сфер к процессам глобализации требуют повышенного внимания по разным причинам. Прежде всего потому, что именно в этих сферах создаются и передаются следующим поколениям не только новые знания и новые технологии, но и новые механизмы и способы организации тех или иных форм деятельности людей. Доказано, что высшее образование является важнейшим социальным институтом, функционирующим с целью удовлетворения общественных потребностей, и поэтому живо реагирует на внутренние и внешние изменения и процессы. Постоянно растущая потребность в универсальных кадрах специалистов, получающих профессиональную подготовку в национальных вузах приводит к тому, что содержание национальных систем высшего образования естественно стремится к так называемым "мировым стандартам", производимых мировой наукой и техникой. Процессы глобализации также требуют от высшего образования новой целевой ориентации, учитывающей потребности в международной солидарности. В статье подчеркнута мысль о том, что процесс социализации личности требует постоянного совершенствования средств его осуществления. Они нуждаются в обновлении, ежедневном поиске конкретизирующем и уточняющем место и ответственность человека при решении как общественных, так и личных проблем. Социализация личности также предполагает преодоление негативных явлений в сознании и поведении людей.

Ключевые слова: социализация, универсализация, глобализация, образование, общество, взаимодействие.